

Karolina Kotulewicz-Wisińska

WSPÓŁPRACA HANDLOWA PAŃSTW AZJI CENTRALNEJ Z UNIĄ EUROPEJSKĄ I FEDERACJĄ ROSYJSKĄ W LATACH 2000–2016

Współpraca handlowa dla państw Azji Centralnej stanowi ważny element stosunków dwustronnych zarówno z Unią Europejską, jak i Federacją Rosyjską. O tym świadczy chociażby fakt rozwijania wzajemnych relacji handlowych praktycznie od początku uzyskania przez nie niepodległości. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie znaczenia dla państw Azji Centralnej wymiany handlowej z Unią Europejską i Federacją Rosyjską w latach 2000–2016 poprzez wskazanie, który z tych dwóch partnerów jest dla całego regionu oraz poszczególnych państw najważniejszy. Realizacja postawionego celu nastąpi poprzez ocenę wielkości i dynamiki obrotów handlowych między państwami Azji Centralnej a UE i FR. Następnie podjęta zostanie próba analizy struktury przedmiotowej wymiany handlowej między Azją Centralną a UE i FR. Metoda badawcza wykorzystana w opracowaniu to analiza danych wtórnych dotycząca obrotów handlowych między wymienionymi podmiotami. Źródła danych statystycznych to *International Trade Center* oraz *United National Conference on Trade Development*.

Wielkość i dynamika obrotów handlowych

Punktem wyjścia do wskazania dla Azji Centralnej (AC) oraz jej partnerów UE i FR znaczenia wymiany handlowej jest przedstawienie w badanym przedziale czasowym wielkości wzajemnych obrotów po stronie eksportu i importu, przez co będzie możliwa ocena bilansu handlowego. Ponadto warto zwrócić uwagę na dynamikę obrotów między AC a UE i FR, także po stronie eksportu i importu, jak również absolutne udziały AC w handlu zagranicznym UE oraz FR i odwrotnie.

Tabela 1. Wielkość obrotów handlowych między państwami AC a UE i FR w latach 2000–2016, mln USD

	AC i Unia Europejska				AC i Federacja Rosyjska			
	Eksport	Import	Obroty	Saldo	Eksport	Import	Obroty	Saldo
2000	3 362	1 956	5 318	1 406	3 700	3 017	6 717	683
2001	3 297	2 556	5 853	741	3 049	3 886	6 935	-837
2002	3 226	2 500	5 726	726	2 457	3 618	6 075	-1 161
2003	3 642	3 135	6 777	507	2 850	4 534	7 384	-1 684
2004	9 440	5 212	14 652	4 228	3 916	6 279	10 195	-2 363
2005	1 324	5 763	7 087	-4 439	4 409	8 149	12 558	-3 740
2006	19 419	7 772	27 191	11 647	5 518	11 134	16 652	-5 616
2007	23 277	10 049	33 326	13 228	6 913	15 048	21 961	-8 135
2008	36 165	11 325	47 490	24 840	8 524	18 572	27 096	-10 048
2009	23 345	10 791	34 136	12 554	5 963	13 427	19 390	-7 464
2010	33 063	11 342	44 405	21 721	6 578	11 988	18 566	-5 410
2011	45 758	12 148	57 906	33 610	11 094	17 636	28 730	-6 542
2012	50 386	12 543	62 929	37 843	10 420	22 009	32 429	-11 589
2013	49 388	13 683	63 071	35 705	8 868	24 377	33 245	-15 509
2014	47 938	13 245	61 183	34 693	7 322	19 152	26 474	-11 830
2015	25 848	10 837	36 685	15 012	5 843	16 244	22 086	-10 401
2016	20 013	9 505	29 518	10 507	5 209	13 892	19 100	-8 683
średnia	21 467	7 295	28 763	14 172	5 387	10 755	16 142	-5 367

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.10.2017].

Biorąc pod uwagę w/w dane dotyczące wymiany handlowej państw Azji Centralnej z Unią Europejską oraz AC z FR należy zauważyć, że miał miejsce stały wzrost wzajemnych obrotów, zarówno po stronie eksportu, jak i importu (tabela 1). Średnio w latach 2000–2016 państwa AC do UE wyeksportowały towarów na kwotę 21,5 mld USD, a do FR tylko na kwotę 5,4 mld USD, co świadczy o tym, że eksport do UE był średnio cztery razy większy od eksportu do FR. W przypadku importu mamy trend odwrotny. Bardzo popularnym kierunkiem importu dla państw AC wciąż pozostaje być FR, na którą średnio przypadało 10,8 mld USD, wtedy gdy na UE tylko 7,3 mld USD. W ten sposób import z FR do AC był 1,5 razy większy od importu z UE do AC. Podsumowując należy zauważyć, że wielkość obrotów handlowych państw AC z UE była 1,7 razy większa od wielkości obrotów z Federacją Rosyjską.

Na uwagę zasługuje bilans wymiany handlowej państw Azji Centralnej z UE oraz z FR. W handlu z UE państwa AC osiągają dodatnie saldo bilansu handlo-

wego (średnio dla badanego okresu – 28 763 mln USD), wtedy gdy w handlu z FR wskaźnik ten przyjmuje wartości ujemne (średnio (-5367) mln USD).

Tabela 2. Wielkość obrotów handlowych między państwami AC a UE w latach 2000–2016, mln USD

	Eksport do Unii Europejskiej					Import z Unii Europejskiej				
	Kazachstan	Kirgistan	Tadżykistan	Turkmenistan	Uzbekistan	Kazachstan	Kirgistan	Tadżykistan	Turkmenistan	Uzbekistan
2000	2 012	141	170	388	651	1 060	66	30	196	604
2001	1 948	124	162	278	785	1 537	55	34	319	611
2002	1 536	23	169	293	1 204	1 548	76	38	332	505
2003	1 981	22	173	507	960	1 991	79	64	492	509
2004	6 992	32	403	617	1 396	3 591	119	114	721	667
2005	1 100	24	309	912	995	4 197	120	123	526	800
2006	16 532	28	528	949	1 383	6 077	207	167	516	805
2007	19 456	62	566	1 009	2 184	7 944	228	187	625	107
2008	30 555	126	494	3 025	1 966	8 256	593	235	890	1 351
2009	21 037	70	71	1 221	946	7 432	335	159	1 395	1 480
2010	30 782	146	45	1 220	870	8 067	298	200	1 096	1 681
2011	42 729	70	105	1 722	1 131	8 200	442	137	1 487	1 882
2012	46 337	73	122	3 066	787	8 137	554	187	1 951	1 714
2013	46 120	101	94	2 339	733	9 151	636	230	1 765	1 901
2014	44 675	104	88	2 323	748	8 084	595	241	1 879	2 446
2015	24 445	59	44	863	437	6 733	320	221	1 703	1 859
2016	18 483	97	93	1 073	267	5 262	246	303	1 747	1 948
Średnia w eksporcie/importacie państw AC do UE, w %	69,79	0,71	2,02	6,02	9,70	59,52	2,86	1,54	10,15	14,17

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.10.2017].

Według danych zawartych w tabeli 2 w badanym przedziale czasowym eksport z krajów AC do UE wzrósł prawie 6-krotnie, a import – wzrósł 4,9-krotnie. Wśród państw AC Kazachstan cechował się największą wartością eksportu i importu w handlu z UE. W badanym przedziale czasowym w handlu z UE na kraj ten przypadało 69,79% eksportu i 59,52% importu wszystkich państw AC. UE była równie ważnym partnerem i dla Uzbekistanu, na który odpowiednio przypadało 9,70% eksportu i 14,17% importu wszystkich państw AC. Na trzecim miejscu można umieścić Turkmenistan, który ze wszystkich krajów AC

do UE eksportował 6,02% towarów, a importował – 10,15%. Kirgistan i Tadżykistan odpowiednio eksportowały do UE 0,71% i 2,02% oraz importowały 2,86% i 1,54%.

Charakteryzując powiązania handlowe państw Azji Centralnej z Unią Europejską należy zauważyć, że dla takich państw, jak Kazachstan i Turkmenistan miały miejsce stały wzrost wzajemnych obrotów, zarówno po stronie eksportu, jak i importu. I tak w latach 2000–2016 eksport z Kazachstanu do UE wzrósł 9-krotnie, a eksport z Turkmenistanu prawie trzykrotnie. Natomiast import Kazachstanu z UE wzrósł prawie pięciokrotnie, a import Turkmenistanu prawie 9-krotnie. Pozostałe państwa Azji Centralnej cechowały się przede wszystkim wzrostem importu z UE. I tak, w przypadku Tadżykistanu miały miejsce ponaddziesięciokrotny wzrost importu z UE, Kirgistanu i Uzbekistanu – ponadtrzykrotny wzrost.

Tabela 3. Wielkość obrotów handlowych między krajami AC a FR w latach 2000–2016, mln USD

	Eksport do Federacji Rosyjskiej					Import z Federacji Rosyjskiej				
	Kazachstan	Kirgistan	Tadżykistan	Turkmenistan	Uzbekistan	Kazachstan	Kirgistan	Tadżykistan	Turkmenistan	Uzbekistan
2000	1 710	81	293	815	800	2 190	133	83	241	371
2001	1 733	74	162	356	724	2 834	85	102	334	530
2002	1 498	96	128	325	410	2 520	117	112	313	556
2003	1 968	122	79	34	647	3 160	176	185	426	588
2004	2 836	154	89	44	792	4 487	294	272	343	884
2005	2 927	146	77	73	118	6 282	379	242	296	949
2006	3 730	197	93	97	1 401	8 684	652	383	273	1 142
2007	4 659	328	114	98	1 714	11 237	979	675	457	1 701
2008	6 227	514	156	108	1 520	13 286	1 492	833	881	2 080
2009	3 547	553	77	66	1 720	8 816	1 090	631	1 045	1 846
2010	3 007	514	137	210	2 710	7 744	1 084	679	790	1 691
2011	7 515	425	100	202	2 852	12 542	1 430	528	1 069	2 068
2012	6 747	279	78	223	3 093	15 706	1 785	636	1 323	2 560
2013	5 875	157	51	186	2 600	17 268	1 989	711	1 557	2 851
2014	5 178	120	55	135	1 835	13 171	1 880	760	1 114	2 228
2015	4 548	125	153	114	903	10 344	1 272	917	1 299	2 412
2016	3 509	198	112	353	1 036	8 679	800	1 128	921	2 364
średnia	3 954	240	115	202	1 526	8 762	920	522	746	1 578

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.10.2017].

Według danych zawartych w tabeli 3 po stronie eksportu dla Kazachstanu, Uzbekistanu i Turkmenistanu Rosja była jednym z najważniejszych partnerów. W latach 2000–2016 średnio Kazachstan eksportował do FR 56,15% ze wszystkich państw AC, Uzbekistan – 22,34% i Turkmenistan – 3,97%. Podobny trend miał miejsce i po stronie importu do państw AC z FR. I tak Kazachstan importował z FR 62,94% ogółu importu państw AC, Uzbekistan – 11,02% i Turkmenistan 5,45%. W tym zestawieniu Turkmenistan nieznacznie wyprzedzał Kirgistan – 5,57% ogółu importu wszystkich państw AC. Tadżykistan odpowiednio eksportował do FR 2,16% oraz importował 3,26%.

Jednocześnie powiązania handlowe państw Azji Centralnej z Federacją Rosyjską cechowały się tym, że w badanym przedziale czasowym eksport wzrósł półtorakrotnie, a import ponadtrzykrotnie. Niemniej dla poszczególnych państw AC wskaźnik ten cechowała różnorodność. I tak w badanym przedziale czasowym eksport najszybciej rósł do Rosji z Kirgistanu i Kazachstanu (ponaddwukrotnie), a import z Rosji do Tadżykistanu (ponad 13-krotnie). Pozostałe państwa AC również odnotowały z Rosją po stronie eksportu i importu wzrost obrotów. Jednak państwa AC w badanym przedziale czasowym z Rosji importowały dwukrotnie więcej, niż do niej eksportowały.

Tabela 4. Dynamika obrotów handlowych między AC a UE i FR w latach 2001–2016 (w % w stosunku do roku poprzedniego)

Wyszczególnienie		Ekspert	Import	Obroty		Ekspert	Import	Obroty
2001	Unia Europejska	98,07	130,65	110,05	Federacja Rosyjska	82,41	128,78	103,24
2002		97,84	97,80	97,82		80,59	93,10	87,60
2003		112,90	125,43	118,37		116,00	125,34	121,56
2004		259,23	166,26	216,22		137,38	138,48	138,06
2005		140,23	110,56	129,68		112,60	129,77	123,18
2006		146,68	134,87	143,10		125,17	136,63	132,61
2007		119,87	129,30	122,56		125,28	135,16	131,88
2008		155,37	112,70	142,50		123,30	123,42	123,38
2009		64,55	95,28	71,88		69,95	72,30	71,56
2010		141,63	105,11	130,09		110,31	89,28	95,75
2011		138,39	107,10	130,40		168,65	147,11	154,74
2012		110,11	103,25	108,67		93,93	124,80	112,88
2013		98,02	109,09	100,23		85,11	110,76	102,52
2014		97,06	96,80	97,01		82,57	78,57	79,64
2015		53,92	81,82	59,96		79,79	84,81	83,42
2016		77,42	87,71	80,46		89,16	85,52	86,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.02.2015].

I tak średnioroczna dynamika wzrostu eksportu państw Azji Centralnej na rynek UE wyniosła 104,70%, wtedy gdy na rynek rosyjski 89,01% (tabela 4). W przypadku importu ten wskaźnik wynosił odpowiednio 95,54% i 96,09%. Stopa wzrostu eksportu państw AC na rynek unijny w 2016 r., w stosunku do początkowego roku analizy, wyniosła 638,59%, podczas gdy stopa wzrostu unijnego eksportu na rynek państw AC była równa 372,93%. Natomiast stopa wzrostu eksportu AC na rynek rosyjski w 2016 r., w stosunku do początku roku analizy, wyniosła 145,61%, podczas gdy stopa wzrostu rosyjskiego eksportu na rynki państw AC była równa 356,42%.

Biorąc pod uwagę wyżej przedstawione dane dotyczące wielkości i dynamiki AC z UE i AC z FR obrotów handlowych należy zauważyć, że wartości te, zarówno po stronie eksportu, jak i importu, cechowały się systematycznym wzrostem. Wyjątek stanowił 2009 r. oraz lata 2013–2016.

O ile w 2009 r. duży wpływ na wielkość wzajemnych obrotów handlowych państw AC z UE i FR miał światowy kryzys finansowy, to w okresie 2013–2016 przyczyny te były bardziej zróżnicowane. W 2013 r. wpływ na wielkość obrotów handlowych między AE a UE miały problemy gospodarcze w strefie euro. W przypadku państw Azji Centralnej wpływ na wielkość obrotów handlowych z UE i FR miał zapoczątkowany w 2013 r. i utrzymujący się przez kolejne lata spadek cen na surowce energetyczne, a przede wszystkim na ropę naftową¹. Stopniowy wzrost cen na ropę naftową w 2016 r. przyczynił się do niewielkiego wzrostu obrotów handlowych państw AC z UE i FR. Inną przyczyną były wahania kursu euro i rosyjskiego rubla w stosunku do walut narodowych państw AC².

Tabela 5. Udział AC w handlu zagranicznym UE oraz udział UE w handlu zagranicznym AC w latach 2000–2016 (w %)

Wyszczególnienie	Udział AC w handlu zagranicznym UE			Udział UE w handlu zagranicznym AC		
	Import AC	Eksport AC	Obroty AC z UE	Import UE	Eksport UE	Obroty UE z AC
2000	0,09	0,15	0,12	22,02	18,44	20,55
2001	0,11	0,15	0,13	22,06	20,29	21,25
2002	0,11	0,14	0,12	19,90	20,12	19,99

¹ График цены на нефть Брент (Brent) за 1990–2017 гг., <https://www.calc.ru/dinamika-Brent.html> [dostęp: 2.11.2017].

² Казахстанский экспорт на скользкой евродорожке, https://www.kursiv.kz/examination/blog/Kazakhstanskiy_eksport_na_skolzkoy_evrodorozhke_867/ [dostęp 2.11.2017]; Экспорт и импорт Казахстана резко сократились с начала года, <https://kapital.kz/economic/41426/eksport-i-import-kazahstana-rezko-sokratilis-s-nachala-goda.html> [dostęp: 2.11.2017].

2003	0,11	0,13	0,12	17,27	20,68	18,70
2004	0,14	0,26	0,20	31,63	24,11	28,47
2005	0,14	0,33	0,24	33,86	21,84	29,02
2006	0,17	0,41	0,29	36,51	22,69	31,10
2007	0,18	0,42	0,31	34,50	20,98	28,89
2008	0,18	0,58	0,39	37,42	18,86	30,31
2009	0,23	0,50	0,37	37,90	21,68	30,65
2010	0,21	0,62	0,42	42,19	22,08	34,23
2011	0,20	0,74	0,47	38,92	19,12	31,97
2012	0,22	0,87	0,54	40,89	16,59	31,65
2013	0,23	0,83	0,52	42,19	16,70	31,70
2014	0,22	0,80	0,50	42,91	17,53	32,67
2015	0,21	0,50	0,35	35,77	18,82	28,25
2016	0,18	0,38	0,28	33,27	18,34	26,36

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.02.2015].

W latach 2000–2016 udział eksportu z państw AC do UE w eksporcie AC ogółem był ponad 195-krotnie większy od udziału unijnego eksportu z UE do AC w eksporcie UE ogółem (tabela 5). Natomiast udział importu do UE z państw AC w imporcie UE ogółem był mniejszy 43 razy od udziału importu państw AC z UE w imporcie AC ogółem. W tym samym czasie średni udział eksportu AC do UE w globalnym eksporcie AC wyniósł 29,42%, podczas gdy udział unijnego eksportu do AC w globalnym eksporcie UE zaledwie 0,15%. Z tych danych wynika, że na przestrzeni objętych badaniem lat wzrastało przede wszystkim znaczenie UE w handlu zagranicznym państw Azji Centralnej. Choć w handlu zagranicznym UE państwa Azji Centralnej cechowały się wzrostem udziału, to jednak nie był on tak znaczący. Głównym powodem takiego stanu rzeczy są występujące w potencjałach gospodarczych stron różnice.

Tabela 6. Udział AC w handlu zagranicznym FR oraz udział FR w handlu zagranicznym AC w latach 2000–2016 (w %)

Wyszczególnienie	Udział AC w handlu zagranicznym FR			Udział FR w handlu zagranicznym AC		
	Import AC	Eksport AC	Obroty AC z FR	Import FR	Eksport FR	Obroty FR z AC
2000	2,93	8,25	4,54	25,24	28,45	25,96
2001	3,89	5,67	4,51	20,41	30,84	25,18
2002	3,39	4,03	3,62	15,16	29,11	21,21
2003	3,39	3,75	3,52	13,51	29,92	20,37

2004	3,46	4,02	3,65	13,12	29,05	19,81
2005	3,37	3,51	3,42	11,27	30,89	19,18
2006	3,69	3,36	3,57	10,38	32,50	19,04
2007	4,27	3,46	3,98	10,25	31,42	19,04
2008	3,97	3,19	3,69	8,82	30,93	17,29
2009	4,45	3,49	4,10	9,68	26,98	17,41
2010	3,02	2,87	2,97	8,39	23,33	14,31
2011	3,41	3,62	3,49	9,44	27,75	15,86
2012	4,19	3,30	3,86	8,46	29,10	16,31
2013	4,62	2,82	3,95	7,58	29,75	16,71
2014	3,85	2,55	3,37	6,55	25,35	14,14
2015	4,72	3,20	4,19	8,08	28,22	17,01
2016	4,87	2,86	4,08	8,66	26,81	17,06

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.02.2015].

W latach 2000–2016 udział eksportu z państw AC do FR w eksporcie AC ogółem był ponadtrzykrotnie mniejszy od udziału rosyjskiego eksportu do AC w eksporcie FR ogółem (tabela 6). Natomiast udział importu FR z państw AC w imporcie FR ogółem był 7,5 razy większy od udziału importu państw AC z FR w imporcie AC ogółem. W tym samym czasie średni udział eksportu z AC do FR w globalnym eksporcie AC wyniósł 10,43%, podczas gdy udział rosyjskiego eksportu do AC w globalnym eksporcie FR tylko 3,29%. Również uzyskane wyniki przede wszystkim są odzwierciedleniem tak różnic w poziomach rozwoju gospodarczego państw Azji Centralnej i Federacji Rosyjskiej, jak i wzajemnego stopnia uzależnienia gospodarczego (tabela 7).

Tabela 7. Znaczenie wymiany handlowej AC z UE i FR w latach 2000–2016 (w %)

Wyszczególnienie	Znaczenie wymiany handlowej AC z UE		Znaczenie wymiany handlowej AC z FR	
	Udział obrotów handlowych AC z UE w PKB UE	Udział obrotów handlowych AC z UE w PKB AC	Udział obrotów handlowych AC z FR w PKB FR	Udział obrotów handlowych AC z FR w PKB AC
2000	0,06	14,30	25,86	18,06
2001	0,07	14,74	2,26	17,47
2002	0,06	13,76	1,76	14,60
2003	0,06	13,44	1,72	14,65
2004	0,11	22,10	1,72	15,37
2005	0,13	22,54	1,64	14,89
2006	0,18	23,86	1,68	14,61

2007	0,19	22,62	1,69	14,90
2008	0,25	24,87	1,63	14,19
2009	0,20	19,18	1,59	10,89
2010	0,26	20,19	1,22	8,44
2011	0,32	21,03	1,51	10,43
2012	0,36	20,69	1,61	10,66
2013	0,35	18,25	1,60	9,62
2014	0,33	17,73	1,42	7,67
2015	0,22	12,16	1,62	7,32
2016	0,18	11,78	1,49	7,62

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.10.2017] oraz The World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> [dostęp: 25.10.2017].

Wszystko to było równoznaczne z występowaniem znacznej asymetrii w wymianie handlowej między AC i UE oraz AC i FR, jeśli rozpatrywać jej znaczenie w kształtowaniu się wielkości PKB tych państw, a ściślej w procesach tworzenia się i podziału PKB w AC, UE i w FR (tabela 7).

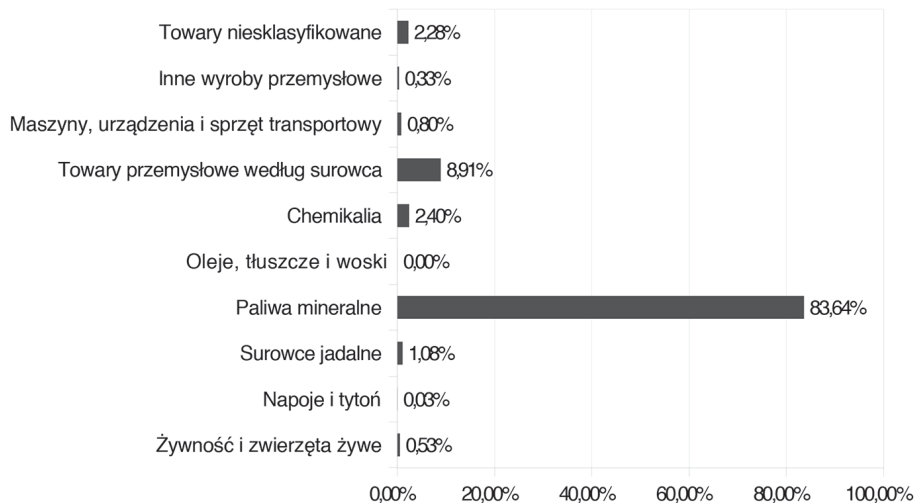
Zawarte powyżej dane potwierdzają nie tylko fakt występowania większej zależności AC od handlu z UE w porównaniu ze stopniem zależności państw AC w handlu z FR, lecz również świadczą o wyraźnym wzroście stopnia zależności między państwami AC z UE. Na przestrzeni lat 2000–2016 udział obrotów handlowych między UE i AC w PKB UE średnio wynosił 0,20%, a w PKB AC – 18,43%. W przypadku handlu AC z FR te wskaźniki odpowiednio były równe 3,06% i 12,44%. Jednocześnie dane te, jak już wyżej było sygnalizowane, wskazują na istnienie różnic w rozwoju gospodarczym trzech podmiotów, które wynikają z wielkości wyprodukowanego przez AC, FR i UE PKB oraz ze stopnia uzależnienia tych gospodarek od handlu zagranicznego.

Struktura towarowa

W latach 2000–2016 struktura towarowa eksportu z AC do UE (wykres 1) była stabilna. Zazwyczaj około 84% tego eksportu przypadało na paliwa mineralne. Inną znaczącą pozycją były towary przemysłowe według surowca 8,91%. Na uwagę zasługuje i to, że wszystkie w/w grupy towarowe cechował wzrost. Największy wzrost eksportu z AC do UE odnotowały: paliwa mineralne (po-

nad 38-krotny); napoje i tytoń (24-krotny); chemikalia (20-krotny); żywność i zwierzęta żywe (ponad 11-krotny); olej i tłuszcze (ponad 9-krotny); maszyny, urządzenia i sprzęt transportowy (ponad 5-krotny) oraz grupa inne wyroby przemysłowe (ponad 4-krotny).

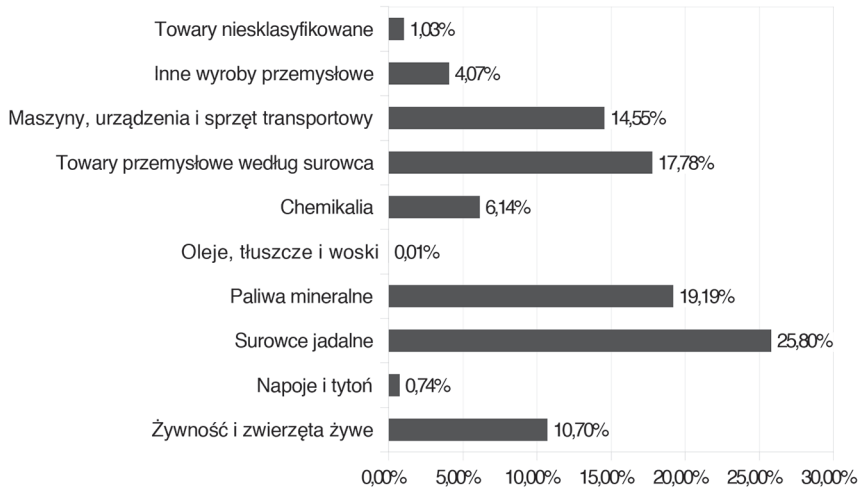
Wykres 1. Struktura towarowa eksportu AC do UE według jednocyfrowej klasyfikacji SITC w latach 2000–2016 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.10.2017].

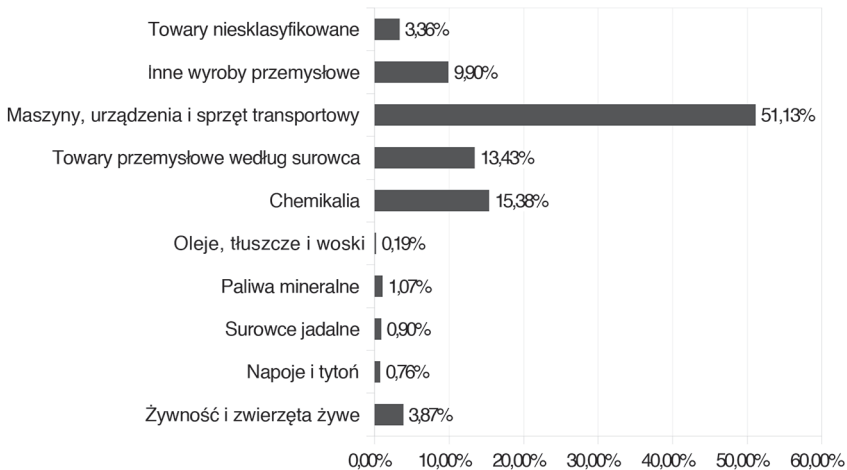
Struktura towarowa eksportu z państw Azji Centralnej do Federacji Rosyjskiej w stosunku do struktury towarowej eksportu krajów AC do UE jest bardziej zróżnicowana (wykres 2). Największy udział mają surowce niejadalne (25,80%), paliwa mineralne (19,19%), towary przemysłowe według surowca (17,78%), maszyny i urządzenia (14,55%) oraz żywność (10,70%). W eksporcie z AC do FR w badanym przedziale czasowym największym wzrost był odnotowany w takich grupach towarowych, jak: inne wyroby przemysłowe (ponad 9-krotny); chemikalia (ponad 8-krotny); towary przemysłowe według surowca (prawie 4-krotny); maszyny i urządzenia (3,5-krotny) oraz surowce jadalne (prawie 3-krotny).

Wykres 2. Struktura towarowa eksportu AC do FR według jednocyfrowej klasyfikacji SITC w latach 2000–2016 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.10.2017].

Wykres 3. Struktura towarowa importu do AC z UE według jednocyfrowej klasyfikacji SITC w latach 2000–2016 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.10.2017].

Natomiast w imporcie do AC z UE dominowały maszyny i urządzenia, na które w badanym przedziale średnio przypadało 51,13%. Równie ważną częścią importu państw AC z UE stanowiły chemikalia (15,38%) oraz towary przemysłowe według surowca (13,43%) i inne wyroby przemysłowe (9,90%). W latach 2000–2016 wzrósł eksport z UE do państw AC wszystkich kategorii towarów średnio prawie ośmiokrotnie.

Wykres 4. Struktura towarowa importu AC z FR według jednocyfrowej klasyfikacji SITC w latach 2000–2016 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *United Nations Conference on Trade and Development*, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx [dostęp: 25.10.2017].

W przypadku eksportu z Rosji do państw AC największą część stanowiły towary przemysłowe według surowca (22,98%), inne towary przemysłowe (22,10%) oraz paliwa mineralne (22,05%). Podobnie, jak i w przypadku importu z UE, import z Rosji do państw AC w badanym przedziale czasowym dla wszystkich grup towarowych rósł średnio ośmiokrotnie.

Podsumowując problem struktury towarowej handlu państw AC z UE i FR należy zauważyć, że Azja Centralna importowała z UE towary technicznie intensywne trudne do imitowania (41,27%), technicznie intensywne łatwe do imitowania (18,29%), kapitałochłonne (16,46%), wtedy gry w imporcie z Rosji dominowały towary surowcochłonne (34,25%), kapitałochłonne (23,44%) i technicznie intensywne trudne do imitowania (17,61%). Natomiast w eksporcie z państw AC do UE zdecydowany prym wiodły towary surowcochłonne

(84,70%), a w eksporcie do FR – obok towarów surowcochłonnych (49,83%) ważne miejsce zajmują kapitałochłonne (23,51%) oraz pracochłonne (12,05%).

Uwarunkowania wymiany handlowej państw Azji Centralnej z UE

Z początkiem XXI w. zainteresowanie regionem Azji Centralnej ze strony UE wzrosło. Do tego z jednej strony przyczynił się czynnik polityczny, czyli wydarzenia z 11 września 2001 r. i powstanie problemu walki z międzynarodowym terroryzmem. Natomiast z drugiej strony był to czynnik ekonomiczny, czyli bardzo duża zależność UE od importu surowców energetycznych oraz próba dywersyfikacji dostaw.

Ten stan rzeczy zapoczątkował nasilenie się wymiany handlowej między regionem Azji Centralnej a Unią Europejską. Jednym z wyników współpracy handlowej było to, że w 2007 r. UE opracowała dokument pod tytułem „Strategia nowego partnerstwa między UE i Azją Centralną”, w który określił współczesną pozycję i interesy UE w regionie³. Na podstawie dokumentu UE prowadzi z państwami AC nie tylko tzw. dialog energetyczny, a także przy współpracy z Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju oraz Europejskim Bankiem Inwestycyjnym wspiera wdrażane przez państwa AC reformy gospodarcze i pomaga rozwijać inwestycje.

W tym celu Unia Europejska w państwach AC realizuje szereg ważnych projektów. Jednym z nich jest realizowany od lat 90. XX w. program TRACECA. Celem projektu jest rozwój dywersyfikacji kierunków dostaw surowców energetycznych do Europy. Prace te obejmują również działania w obszarze transportu. Na to się składa unijny program, którego celem jest utworzenie korytarza transportowego Europa–Kaukaz–Azja. W ramach prowadzonych prac UE udziela m.in. państwom AC, wsparcie w obszarze rozwoju spedycji i handlu. Jak wynika z doświadczeń w/w stron taka współpraca nie tylko sprzyja rozwojowi handlu między Europą i Azją Centralną, lecz także pomaga regionowi AC w rozwiązywaniu problemów systemowych w sferze transportu i handlu.

Jest to bardzo istotne, ponieważ potencjał współpracy w sferze transportu i infrastruktury między UE i regionem AC jest dość duży. Potwierdzeniem tego jest chociażby to, że dla Unii Europejskiej państwa Azji Centralnej są docelowo potencjalnymi rynkami zbytu europejskiej produkcji. Najlepszym

³ *The EU and Central Asia: Strategy for New Partnership. Council of the European Union, Brussels, 31.05.2007. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st_10113_2007_init_en.pdf.*

dowodem są ww. dane statystyczne, które pokazują że AC w handlu z UE oraz UE w handlu z AC jeszcze nie osiągnęły potencjalnego poziomu wymiany. Z tym wiąże się wzrost zainteresowania ze strony europejskiego biznesu rozwojem w regionie AC infrastruktury. W rezultacie to może zaowocować tym, że stosunki handlowe będą rozwijane na innym, lepszym poziomie.

Państwa AC cechują się dużym potencjałem tranzytowym. Również i ten czynnik jest ważny dla UE, ponieważ obecnie w dobie intensyfikacji wymiany handlowej z Chinami, które są jednym z największych unijnych partnerów handlowych, doszłoby do rozwiązania problemów transportowych między EU i Chinami. Obecnie pomocnym w tym okazuje się realizacja chińskiego programu Nowego Jedwabnego Szlaku, który także zakłada rozwój połączeń transportowych między Azją Wschodnią a Europą Zachodnią. Państwa AC z entuzjazmem przyjęły pomysł realizacji nowego projektu, ponieważ również im może ułatwić dostęp do rynków światowych.

W ciągu lat 2000–2016 w oparciu o uzyskane wyniki wymiany handlowej między państwami AC a UE można konstatować, że wzajemne zainteresowanie cechuje się trendem wzrostowym. Najlepszym tego dowodem jest to, że podczas spotkania w Luksemburgu 19 czerwca 2017 r. ministrowie spraw zagranicznych państw UE doszli do porozumienia w kwestii opracowania do 2019 r. nowej strategii UE względem państw AC. Nowy dokument zastąpi nie tylko obecnie obowiązujący, który był zatwierdzony w 2007 r.⁴, ale i pozwoli na dołączenie państw AC do projektu południowej nitki gazociągu⁵.

Unia Europejska wspiera usuwanie w handlu z państwami Azji Centralnej barier oraz ich dążenia do uzyskania członkostwa w Światowej Organizacji Handlu. Przyłączenie się państw AC do WTO w przyszłości będzie sprzyjało dalszej integracji państw AC z handlowo-gospodarczą strukturą międzynarodową. Obecnie członkami WTO w regionie Azji Centralnej są Kirgistan (od 20 grudnia 1998 r.) oraz Kazachstan (od 30 listopada 2015 r.)⁶. Uzbekistan posiada status obserwatora w WTO, który od 1994 r. prowadzi negocjacje akcesyjne z organizacją.

⁴ *EU To Draw Up New Central Asia Strategy By Late 2019* // Radio Free Europe, 19.06.2017, <https://www.rferl.org/a/eu-central-asia-strategy-2019/28563536.html> [dostęp: 2.11.2017].

⁵ *Council Conclusions on the EU strategy for Central Asia*, Council of European Union, Brussels, 19.06.2017, s. 6.

⁶ *Members and Observers*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm [dostęp: 3.11.2017].

Obecność w regionie Azji Centralnej EBOiR i EBI znacznie uprościła prowadzoną przez UE względem regionu politykę handlową. Procesowi liberalizacji wymiany handlowej z państwami Azji Centralnej sprzyja objęcie unijnym standardowym systemem preferencji GSP Kirgistanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu⁷. Kazachstan zgodnie z klasyfikacją Banku Światowego został zaliczony do grupy państw o średniowysokim dochodzie i jest objęty umową o preferencyjnym dostępie do rynku UE, która gwarantuje takie same lub lepsze preferencje taryfowe⁸.

Uwarunkowania wymiany handlowej państw Azji Centralnej z FR

Wpływ na rozwój współpracy handlowej między Federacją Rosyjską a państwami Azji Centralnej na członkostwo we Wspólnocie Niepodległych Państw, Szanghajskiej Organizacji Współpracy oraz w Unii Euroazjatyckiej. Z tych trzech wymienionych ugrupowań integracyjnych w kwestii szeroko rozumianej współpracy gospodarczej największe znaczenie ma ostatnie ugrupowanie integracyjne, w którego ramach Federacja Rosyjska oraz Kazachstan i Kirgistan są częścią unii celnej i Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej. Przynależność do ugrupowania integracyjnego wpływa na wielkość wzajemnych obrotów handlowych między ww. podmiotami.

Federacja Rosyjska dąży do rozwoju współpracy handlowo-gospodarczej z państwami Azji Centralnej i ze względów potencjału gospodarczego regionu. Takie państwa, jak: Kazachstan, Uzbekistan i Turkmenistan są zasobne w surowce energetyczne. Z kolei Kirgistan i Tadżykistan, dysponują sporymi możliwościami w zakresie produkcji energii elektrycznej z wykorzystaniem zasobów wodnych. Jednym z przykładów takiego rodzaju współpracy była organizacja w dniach 7–9 czerwca 2016 r. w Seulu w Korei Południowej, Forum energetycznego Federacji Rosyjskiej i Azji Centralnej. Do udziału w wydarzeniu zaproszono ponad dwustu uczestników, wśród których byli przedstawiciele branży energetycznej i pokrewnych (duże państwowe i prywatne przedsiębiorstwa zajmujące się wydobywaniem ropy naftowej, transportem ropy naftowej, firmy przemysłu węglowego i chemicznego) z Federacji Rosyjskiej, Kazachstanu, Turkmenistanu, Uzbekistanu i państw Azji Południowo-Wschodniej i Północ-

⁷ *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady. Sprawozdanie w sprawie ogólnego systemu preferencji taryfowych za okres 2014–2015*, Bruksela, dnia 28.10.2016, s. 5.

⁸ *World Bank. Kazakhstan*, www.data.worldbank.org [dostęp: 11.11.2017].

no-Wschodniej⁹. Przewodnymi tematami forum były: udział firm azjatyckich z branży naftowo-gazowej i węglowej w projektach realizowanych na terytorium FR i Azji Środkowej, perspektywy zbytu rosyjskich i środkowoazjatyckich surowców energetycznych na rynkach regionu azjatyckiego, rozwój centrów przetwórstwa ropy, gazu i węgla wydobywanych w FR i w państwach AC¹⁰.

Wpływ na zakres stosunków gospodarczych między Federacją Rosyjską a państwami Azji Centralnej ma rosyjska obecność w projektach realizowanych w regionie. Na przykład Rosja uczestniczy w wielu projektach energetycznych, takich jak rozwój i wydobycie ropy naftowej w Kazachstanie. W Turkmenistanie działa rosyjska firma ITERA, zajmująca się wydobyciem i eksportem gazu ziemnego. W Uzbekistanie rosyjska obecność zaznacza się w sektorze zajmującym się wydobyciem gazu ziemnego¹¹. Co jest ciekawe, gaz sprowadzany przez Rosję z Turkmenistanu i Uzbekistanu jest następnie sprzedawany państwowemu UE; z kolei w Kirgistanie Rosja uczestniczy w budowie hydroelektrowni – Kambaratinskiej oraz Wierhnie-Naryńskiego Kaskadu¹².

Oprócz współpracy w sektorze energetycznym wpływ na relacje gospodarcze Rosji z państwami Azji Centralnej ma również polityka względem migrantów. Według ocen profesora MGIMO MSZ Federacji Rosyjskiej Sergieja Ryzantsewa przez korytarz migracyjny, jaki istnieje między Rosją i państwami AC, przemieszcza się od 2,7 do 4,2 mln osób, czyli od 10% do 16% w wieku produkcyjnym społeczeństwa Azji Centralnej. Są to przeważnie migranci zarobkowi¹³. Według danych Banku Światowego Tadżykistan i Kirgistan zajmują wysokie miejsca w światowym ratingu, według wielkości udziału przekazów pieniężnych w PKB odpowiednio 26,9% i 30,4%¹⁴.

Czynnikami wpływającym na współpracę handlową między Federacją Rosyjską a państwami Azji Centralnej są więzi historyczne, czyli przynależność, najpierw pod koniec XIX w. do Imperium Rosyjskiego, a potem bycie repu-

⁹ *Энергетический Форум России и Центральной Азии*, <http://www.vstamur.ru/notice/2016-02-04-184> [dostęp: 14.11.2017].

¹⁰ *Strona Forum Energetycznego Federacji Rosyjskiej i Azji Środkowej*, www.rcaef.com [dostęp: 14.11.2017].

¹¹ *Россия в Центральной Азии: анализ модификации интересов*, <http://easttime.ru/blog/rossiya-v-tsentralnoi-azii-analiz-modifikatsii-interesov/4633> [dostęp: 14.11.2017].

¹² *Ibidem*.

¹³ С. Рязанцев, *Трудовая миграция из Центральной Азии в Россию в контексте экономического кризиса*, „Валдайские Записки”, sierpień 2016, nr 55, s. 2.

¹⁴ *World Bank. World Development Indicators*, www.worldbank.org [dostęp: 14.11.2017].

blikami związkowymi b. ZSRR. Powstałe w tym okresie związki kooperacyjne wpływają na strukturę towarową ich wzajemnej wymiany handlowej. W latach 2015–2016, jak wynika z zawartych w opracowaniu danych statystycznych, miał miejsce spadek wielkości wzajemnych obrotów. Jednym z powodów był spadek na rynkach światowych cen na surowce energetyczne, które stanowią główną część eksportu Federacji Rosyjskiej i regionu Azji Centralnej. Kolejnym jest wojna na wschodzie Ukrainy i wprowadzone przez Federację Rosyjską pewne utrudnienia we wzajemnym handlu.

Podsumowując problem wymiany handlowej między regionem Azji Centralnej a UE i FR należy zauważyć, że na przestrzeni ostatnich 17 lat ma miejsce efekt przesunięcia handlu zagranicznego Azji Centralnej z rynku Federacji Rosyjskiej na rynek Unii Europejskiej. Jest to o tyle znamienne, ponieważ państwa te nie są objęte programem „Partnerstwa Wschodniego”, lecz korzystają z jednostronnie przyznanych przez UE preferencji handlowych. Ale jak pokazują wyniki statystyczne to nie stanowi przeszkody w zwiększaniu zakresu współpracy handlowej między Azją Centralną i Unią Europejską. W przypadku współpracy Azji Centralnej z Federacją Rosyjską znaczenie mają projekty integracyjne, w których strony uczestniczą. Natomiast one pomagają utrzymywać głównie więzi kooperacyjne w branżach, będące przedmiotem wzajemnego zainteresowania. Jak pokazują to wyżej przedstawione dane, jeżeli relacje handlowe Rosji z Azją Centralną będą oparte tylko o ten czynnik, to w przyszłości Azja Centralna będzie coraz bardziej się wymykać z „objęć” rosyjskiego sąsiada.

Państwa Azji Centralnej są otwarte na współpracę handlowo-gospodarczą. Taka otwartość gospodarkom tych państw sprzyja rozwojowi kontaktów z partnerami na całym świecie. Jednym z rezultatów takiego podejścia może być to, że państwa Azji Centralnej są i będą zainteresowane zakupem nowych technologii, które pomogą im dokończyć proces modernizacji przemysłu. Czynnikiem ten powoduje, że w regionie Azji Centralnej Federacja Rosyjska będzie musiała konkurować z Unią Europejską. To się już dzieje obecnie, a w przyszłości tendencja ta tylko się nasili.

SUMMARY

The article discusses the volume of trade between the countries of Central Asia and the EU and the FR with the degree of dependence. In the years 2000–2016 the foreign trade of the Central Asian states was affected by the shift from the Russian Federation

market to the European Union market. This trend may be reinforced in the coming years due to the conditions of trade cooperation between the Central Asian region and the European Union, on the one hand, and between the region and the Russian Federation, on the other.

Keywords: countries of Central Asia, European Union, Russian Federation, international trade, economic cooperation